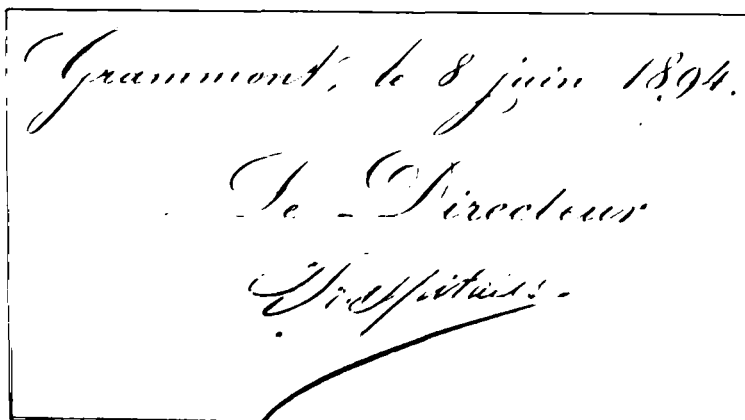


GERAARDSBERGSE TABAK OP DE WERELDTENTOONSTELLING ANTWERPEN ANNO 1894

door Marc VAN TRIMPONT

Ja, jongere lezers onder ons riskeren misschien nu wel even achterover te vallen. Van sigarennijverheid zullen ze wel weet hebben, maar van intensieve tabaksteelt in Geraardsbergen nauwelijks een eeuw geleden!?!... Welnu, uit een momentopname anno 1757 bijvoorbeeld blijkt dat toen niet minder dan 137 inwoners van de oude stad Geraardsbergen (dus, het huidige Geraardsbergen-centrum) ruim 10 ha tabak verbouwden¹. Dat de tabakscultuur in het Geraardsbergse een belangrijke zaak was, blijkt trouwens o.m. uit het feit dat twee deelgemeenten van onze stad een tabaksplant in het gemeentewapen voerden, namelijk Grimminge en Overboelare.

Maar er is méér! Op een bepaald moment bestond hier ter stede een heuse middelbare landbouwschool². Ze werd opgestart met het schooljaar 1886-1887 binnen de structuur van het Sint-Jozefsinstituut en onder het directeurschap van François Spitaels (°1835 †1906) van de bekende familie Spitaels. Ze was evenwel een vrij kort leven beschoren want ze werd opgedoekt na het schooljaar 1907-1908. Tijdens dit korte bestaan veroverde de landbouwafdeling van 't Karmelieten meerdere ereditiploma's en medailles op tentoonstellingen zoals bijvoorbeeld in Gent, Leuven en, te beginnen, op de wereltentoonstelling van 1894 die plaats had in Antwerpen. Ten gerieve van de deelneming aan deze wereltentoonstelling stelde François Spitaels op 8 juni 1894 een keurige handgeschreven brochure³ samen onder de titel "*Rapport sur l'Ecole d'Agriculture de Grammont à l'exposition internationale d'Anvers en 1894*" met op de tweede titelpagina de inhoudelijke voorstelling van de brochure: "*L'Ecole d'Agriculture de Grammont, conformément aux prescriptions du Gouvernement, expose La culture du Tabac sous la dénomination TABAC GRAMMONT*" (zie afbeeldingen op volgende bladzijde).

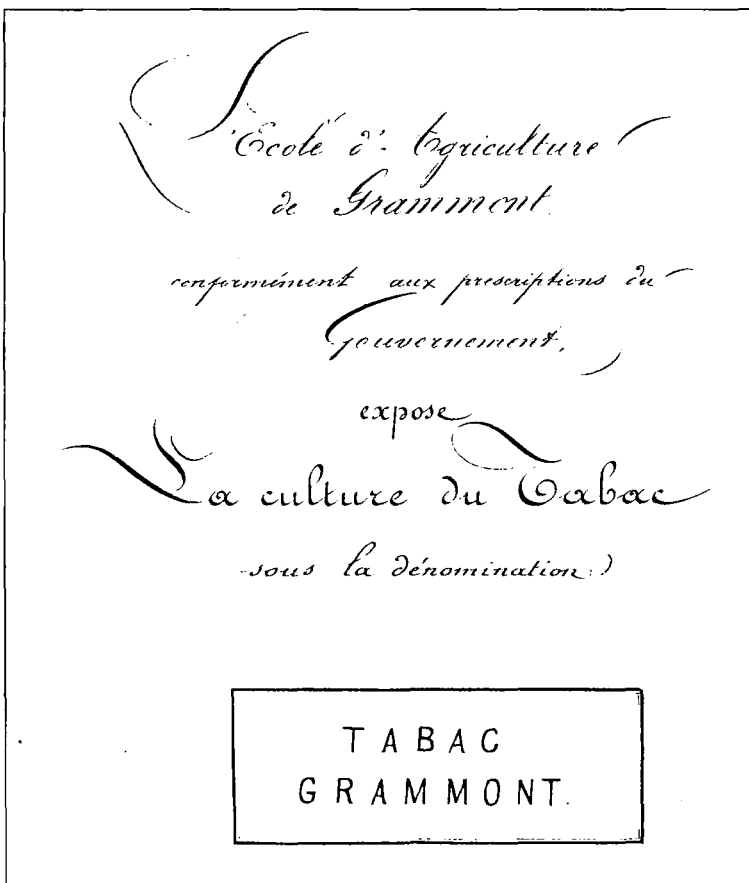
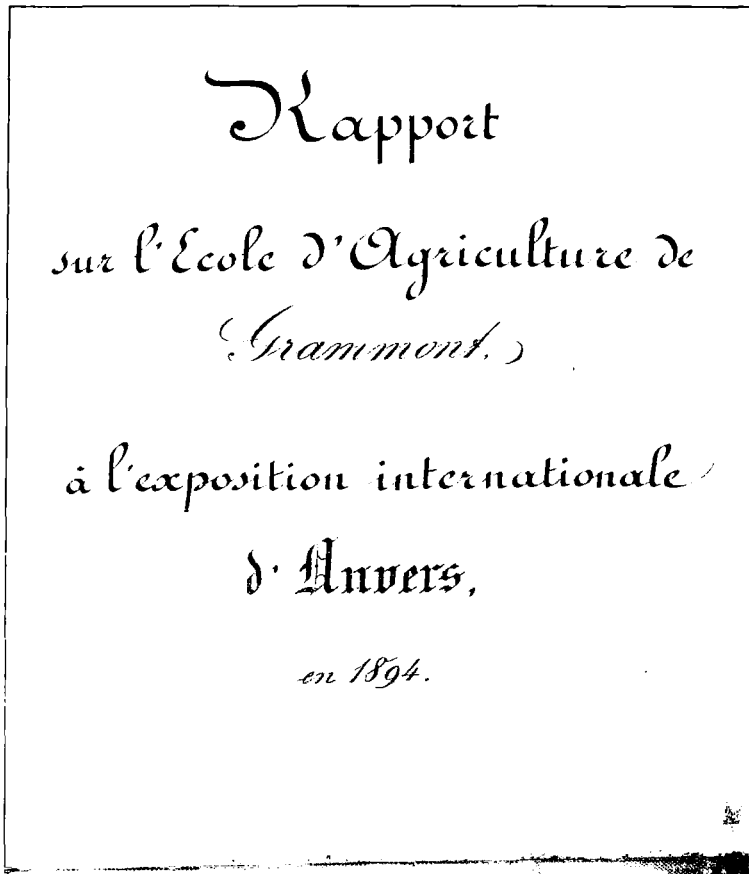


Grammont, le 8 juin 1894.
Le Directeur
Institut.

Wat geschiedenis⁴

Iedereen is (actief of passief) vertrouwd met tabak als genotsmiddel zowel voor rokers als voor snuivers en kauwers of pruimers ("sjiekers", in 't *Giesbaargs*). Gedurende zeer lange tijd - en dit is nu minder algemeen bekend - werden aan tabak geneeskundige eigenschappen toegeschreven. Tabak, net als tal van andere producten, kwam Europa binnen na de ontdekking van Amerika in 1492. Naar verluidt was het meer bepaald in het jaar 1498 dat, in het kader van die ontdekkingsreizen, Spanjaarden het eiland *Tabago* (nu een van de eilandjes van de Kleine Antillen) ontdekten. Daar zagen ze de inlanders bladeren roken van een plant, *cohiba* genaamd. De ontdekkingsreizigers rookten er zelf ook en namen ervan mede naar Europa waar ze het gebladerte identificeerden als *Tabago*, vandaar de latere soortnaam tabak. Maar ook de Indianen uit Amerika rookten tabak die in Brazilië *Petun* of *Petum* heette.

In 1560 ontving de Franse koningin Catharina de Medicis (1519-1589) wat tabak in poedervorm. Het goedje was bedoeld als geneesmiddel tegen migraine. Die snuiftabak was haar bezorgd door Jean Nicot, haar ambassadeur in Lissabon. Naar verluidt nam dit tabakspoeder de migraine van de koningin weg. Geen wonder dus dat tal van mensen de *herbe* en *poudre à la Reine* of *Koninginnenkruid* wilden verwerven. En meteen opende zich een interessante markt voor het poeder. Pas heel wat later leerde men van matrozen tabak te roken; tevens maakten diezelfde zeelieden de mensen vertrouwd met het pruimen van tabak. Deze praktijken werden echter op veel plaatsen door de overheid bestreden. In 1624 dreigde paus Urbanus VIII met excommunicatie van alwie snuiftabak meebracht in de kerken; de maatregel werd bevestigd in 1696 door paus Innocentius XII. Kardinaal Richelieu (1585-1642) van zijn kant zag in tabak een "walgelijke drug" (*drogue nauséabonde*); hij was er steevast van overtuigd dat tabaksgebruik schadelijk was voor de gezondheid en de verkoop van tabak diende voortaan uitsluitend via het kanaal van de apothekers te gebeuren. Overtreders van deze regel riskeerden lijfstraffen (zweepslagen). De maatregel bleek echter een slag in 't water te zijn. Er werd dus uitgekeken naar een ander beteugelingsmiddel. Dit middel was een invoerheffing wat meteen zorgde voor fiscale inkomsten... De andere kant van



de medaille was het feit dat ten gevolge van die heffing de import gevoelig daalde, de fraude in de hand werd gewerkt en, *last but not least*, een startsein was voor een Europese tabakscultuur en dit bijvoorbeeld in verschillende Franse provincies. Meerdere pogingen voor een efficiënter fiscaal regime, d.w.z. een systeem zonder achterpoortjes en neveneffecten, liepen op een sisser af. Op een bepaald moment (eind 17^{de} eeuw en vervolgens in 1724) werd in Frankrijk de tabaksteelt zelfs verboden... Wie tabak binnensmokkelde werd

tot de galeien veroordeeld en indien bleek dat er van "bendevorming" sprake was, dan was het de doodstraf. Met en dankzij de Franse revolutie kwam zowel de tabaksteelt als de fabricage van tabaksprodukten vrij, mits allerhande fiscale heffingen uiteraard.. Terloops gezegd, een tijd na de start van de invoer uit Amerika werden vanuit Indië zogeheten koloniale waren, waaronder tabak uit Sumatra en Java bijvoorbeeld, aangevoerd meestal via Amsterdam.

Geraardsbergse tabak op wereldtentoonstelling

Wat stelde de landbouwafdeling van 't Karmelieten zoal voor op de tentoonstelling? Een ruim programma in 17 delen, zoals blijkt uit de brochure:

1. Een didactisch bord met de verschillende levensfasen van de tabaksplant, te beginnen met het zaadje als
 - Doosvrucht capsule tot de plant in volle rijpheid;
 - Doosvrucht-zaadjes op stengel;
 - Zaadjes die uit de doosvrucht zijn gekomen;
 - Bedje met tabaksbibit (=jonge tabaksplantjes);
 - In volle grond verplante tabaksplanten met aanduiding van de afstand;
 - Aangeaarde tabaksplant;
 - Af te toppen tabaksplant;
 - Tabaksplant waarvan de knoppen dienen te worden afgesneden of die moet worden gedieft;
 - Rijpe tabaksplant;
 - Tabaksbloem in bloei;
2. Illustratie van de tabaksplant vanaf de oogst tot de verkoop:
 - Drogen van de tabak. Wijze van rijgen van de tabaksbladeren. Gebladerde stengels. Losse bladeren.
 - Sorteren van de tabaksbladeren.
 - Opbossen of bundelen tot busseltjes en bussels.
3. Twaalf monsters van telkens een open blad en een busseltje gesloten bladeren tabak uit Geraardsbergen en omgeving, namelijk Idegem, Schendelbeke, Moerbeke, Onkerzele, Overboelare, Nederboelare, Deftinge, Zarlardinghe, Buizemont, Smeerebbe, proefveld.
4. Vijf monsters van exotische tabaksoorten gekweekt in het proefveld van de school, namelijk Connecticut, Maryland, Havana, Virginië, Ohio.
5. Vierentwintig exotische tabaksoorten welke in Geraardsbergen worden verwerkt bij de sigarenfabricage en die voor type en model gelden bij de inlandse tabakscultuur.
6. Geraardsbergse tabaksprodukten. Twaalf tabaksoorten gekerfd in verschillende dikten en afmetingen.

7. Vierentwintig soorten tabakszaden.
8. Twaalf monsters aarde afkomstig van tabaksvelden uit het Geraardsbergse, telkens in twee bokalen. De ene bevatte aarde zoals ze van het veld kwam, de andere 100 gram aarde verdund met 200 gram water waarbij de verschillende lagen volgens densiteit waren geplaatst: grind, zand, klei, humus. De densiteit van de vloeistof duidt aan hoeveel materiaal er opgelost is.⁵
9. Vier monsters aarde komende uit eenzelfde gemeente en, net als de vorige, telkens in twee bokalen. Voortgaande op de kwaliteit van de op deze velden gekweekte tabak, werd deze grond gerangschikt als 1^{ste}, 2^{de}, 3^{de} en 4^{de} kwaliteit.
10. Vierentwintig bokalen met meststoffen gebruikt in de takaksteelt.
11. Drie didactische borden waarvan het eerste de grondveraming toont ingevolge tabaksbouw, het tweede de vruchtbaar makende stoffen opgeeft welke de stengels en de wortels van de tabaksplant bevatten, het derde de vruchtbaar makende stoffen⁶ in de bladeren.
12. Een plan van het 18 are groot proefveld anno 1894 waar, met aanwending van verschillende soorten bemesting maar voor de rest in identieke kweekomstandigheden, tabak werd verbouwd. Met deze proef wou men de voor de streek meest geschikte meststof ontdekken onder oogpunt van kwaliteit en opbrengst.
13. Een fysische analyse van de grond.
14. Een chemische analyse van de grond.
15. Een dagboek waarin gegevens zijn bijgehouden van de werkzaamheden en de kosten voor de cultuur van één hectare tabak, met een bilan van ontvangsten en uitgaven.
16. Een statistiek van de ontwikkeling van de tabaksteelt in het Geraardsbergse vanaf de oprichting van de landbouwafdeling in 1887. Na een tijdspanne van zeven jaar is tabakscultuur er verdubbeld⁷.
17. Een vitrine met bovenop drie kaders : de middenste geeft een gezicht "in vogelvlucht" op het Sint-Jozefsinstituut; deze rechts het leerprogramma van de landbouwschool en deze links een beeld van het materiaal ten gebruikte van het landbouwonderwijs.

De lezer zal zich misschien afvragen waarom de school werd opgegeven terwijl, bij het lezen van wat voorafgaat, toch de indruk wordt opgedaan dat degelijk werk werd geleverd. Het antwoord is eenvoudig. Pater Marcel zegt in zijn hier aangehaald werk dat er onvoldoende belangstelling voor was vanwege de ouders.

NOTEN

¹ Over tabaksteelt en sigarennijverheid in Geraardsbergen, zie desgewenst: E. BORREMANS, *De sigarennijverheid rond Geraardsbergen*, in Maanblad voor alle verzamelaars uitgegeven door de Geraardsbergse Carto Numis Club (CNC), 1983, nrs.19-21. - E. BORREMANS, *De sigarenindustrie in Geraardsbergen. Hoe ze groeide, bloeide en... verzonk*, in *Tabaksgenot en sigarenglorie*: p.27-64, Geraardsbergen, 1987. - E. DE MOL, *Hoe de sigarennijverheid te Geraardsbergen teloor ging*, in De Heemschutter, jg.1996, nr.144, p.11-15. - E. VANDENHOLE, *Familie Herregodts*, in Maandblad van alle verzamelaars uitgegeven door de Geraardsbergse Carto Numis Club, jg.1986, nr.46, p.11-12. - M. VAN TRIMPONT, *'Le Grey Hound', een Geraardsbergse sigaar uit de glorie tijd*, in De Heemschutter, jg.1996, nr.148, p.17-20.

Wie de visu wil kennis maken met tabak, pijp en sigaar kan terecht bij de Geraardsbergse Musea, meer bepaald bij het Pijpenkabinet en het Sigarenmuseum die zijn ondergebracht in het abtenhuis van de Sint-Adriaansabdij.

² In verband met deze landbouwafdeling, zie desgewenst ook P. Marcel J. VANKERCKHOVEN, c.j., *Kroniek Sint-Jozefsinstituut Geraardsbergen (1817-1990)*, Leuven, 1992, p.91-92.

³ Brochure in privé-archief.

De ereprijzen, door de landbouwafdeling verworven, zijn in 1894 een gouden medaille (Brugge) en twee medailles (Antwerpen en Leuven); in 1896 de gouden medaille voor tabakscultuur (Leuven); in 1897 een bronzen medaille (Brussel); in 1899 een gouden medaille (Gent) en in 1900 een zilveren medaille (Parijs). Daarnaast en daarbovenop viel de afdeling in de prijzen in 1900 (Geraardsbergen), in 1901 (Geraardsbergen, Doornik, Aalst, Brussel), in 1902 (Madrid). Cfr. P. Marcel J. VAN KERCKHOVEN, o.c., p.310.

⁴ Dit brokje geschiedenis werd quasi volledig gehaald uit J. TROUSSET, *Le Nouveau dictionnaire encyclopédique universel illustré*, Parijs, 1870.

⁵ In margine staat in potlood een commentaar van iemand die zegt dat het oneindig beter ware geweest het resultaat te geven van analyses waarbij duidelijk gemaakt wordt welke elementen deze aardsoorten direct of indirect bevatten.

⁶ Vruchtbaar makende stoffen: in de oorspronkelijke tekst staat "*matière fertilisante*". Welnu, iemand heeft er in potlood een vraagteken achter geplaatst.

⁷ In margine staat als commentaar (geschreven in potlood): "*Insister sur ces résultats*".



tabakplant